

(НИН, 24. 5. 2012)

Један је од највећих европских писаца Исмаил Кадаре говори о болним темама и сукобима између Срба и Албанаца, о кружењу мржње, гнева и зла, о пријатељству и неспоразумима са српским писцима, о кривотвореној историји, превазилажењу балканске драме и о томе зашто је требало да Србија прва призна Косово

Албански писац, Исмаил Кадаре, један је од највећих европских писаца. Кадаре је дописни члан Академије моралних и политичких наука у Паризу од 1996. (уместо славног филозофа Карла Попера), добитник престижних европских награда за књижевност и одличја француске Легије части. Написао је 45 књига. А о њему је написано десетак. Његов француски издавач Фајар, поред посебних издања књига, објавио је сабрана дела у дванаест томова на француском и албанском. Књиге Исмаила Кадареа преведене су широм света. Међу најзначајнијим су романи: Генерал мртве војске, Хроника на камену, Зима велике самоће, Палата снова, Концерт, Пирамида...

Писци су савест свога народа, понекад и једне епохе. У интервјуу који је дао специјално за НИН, отворено говори о чиниоцима који чине ту савест, о Балкану и болним тачкама, посебно о Србима и Албанцима са Косова. Исмаил Кадаре говори на свој начин: отворено стављајући све своје интелектуалне карте на сто. Теме интервјуа су свакако полемичне, па ипак сматрамо да су несумњив допринос дијалогу о миру и пријатељству на Балкану.

Књижевна критика о вашем делу пише врло похвално: упоређују вас са Хомером, Дантеом, Кафком. Да ли ове изузетне оцене доживљавате и као додатну одговорност најпре пред читаоцима ваше земље, а затим Балкана и света?

Нисам против еманципаторске улоге коју књижевност има, али књижевност није она која може решити проблеме у свету. Можда би се то и могло догодити, али само под условом да књижевност изгуби своју особитост. Да будем јаснији: ви сте ме малопре упоредили са неким великим именима, што представља задовољство за сваког писца. Али, поређења, поред тога што се често испостави да су нетачна, могу бити и опасна. Ево, на пример, малом броју људи ће пасти на памет да је Хомер био први и, на срећу, једини књижевни колос који није имао ни најмање критичких резерви према рату! Сходно данашњим законима, он би свуда био забрањен. И ово што сам управо рекао уопште није фантазија, знајући да се недавно проширила гласина да се од Уједињених нација затражило да забрани, из сличних разлога, Дантеа Алегијерија! Природно, било би добро да Уједињене нације, уместо измишљених кривица песника, прочитају Дантеа онако како треба, како би научили од њега како треба осуђивати злочине против човечности, што је Данте учинио боље него саме Уједињене нације!

Недавно сте објавили књигу есеја Неслога, која је оцењена као једна од врхунаца албанске мисли. Говорите о “тешким односима Албанаца са самим собом”, критички третирате и међусобне односе балканских народа, односе са Европом. Оштри сте према својој земљи, али и према њеним суседима, према Грцима, Србима, Турцима.. Као да постављате немилосрдно огледало пред свима. Мислите ли да ће ваше балканске колеге предузети сличне подухвате према својим народима?

Желео бих заиста да се тако нешто догоди. То би било добро за све нас. Дозволите ми да поновим идеју да постоји једно заједничко добро и једно заједничко зло на Балкану. И управо смо неспособни да ово, бар за сада, разликујемо. Наша размишљања су још увек ухваћена у стару замку: твоје зло је моје добро. И обратно. Политичким елитама на Балкану је веома тешко да се ослободе ове замке. Оне немају ни способности ни визије за тако нешто. Оне се крећу од националистичке надмености до космополитског понижавања. Уједињеној Европи није лако да се споразуме са Балканом, са својим проблематичним полуострвом. Али, можда не треба ни да је исувише кривимо. Не треба да заборавимо да, поред нас, она има још три своја полуострва! Но, да се вратим на случај Европе. Њено је разумевање некако другачије код Балканаца. Познато је безрезервно дивљење Албанаца према Европи и Америци. Ово се, можда, десило јер смо губитак Европе проживљавали трагичније од других. Још тридесетих година један наш песник је написао да ми „волимо Запад трагичном љубављу“. Ова трагика је била нарочито наглашена током комунистичке изолације. Ви, балкански Словени, уздржанији сте, а ово из разлога што ви заједно у Европи и са Европом имате словенску породицу, док ми немамо „европских рођака“.

Овде бих додао да нерационално дивљење није довољно. Уз то сматрам да Балканци треба да буду почаствовани што се Европа озбиљно бави њима. Наравно, Европа својом

континенталним димензијама може изазвати и неспоразуме. Један од примера лоше интерпретације европског мишљења, може представљати однос сваке државе саме са собом. Како би отклонила несумњиву опасност од национализма, који заиста представља опасност за сваког, а нарочито на Балкану, Европа изгледа као да подржава извесни вид гушења националног идентитета. Другим речима, као да нам каже: ваши недостаци се јављају из разлога што волите своју земљу више него што је то потребно. Мислим да овде лежи неспоразум. Но, недостатак не долази због тога што Балканци воле свој народ, него што га воле на погрешан начин. Да бисте заиста волели себе, ви морате волети и друге. Стога, савет који долази из Европе би требало да гласи: не треба да себе мање волите, већ да себе волите боље. Зато сам овом питању, више–мање, између осталог, посветио пажњу у својој последњој књизи.

У својим књигама, нарочито у „Неслози“, ви обухватате целокупну културу овог региона, његову историју, страсти, фолклор, политику и његове несреће. Одакле потичу сви ови конфликти?

Ова питања многи људи постављају свуда. На први поглед изгледају исувише једноставна, изузетно јасна, чак изазивају нестрпљење да се на њих одговори. Међутим, одмах након тога, следи други утисак - јасност изненада покрива облак сумње: када су ствари тако скандалозно, тако окрутно јасне, зашто се не налази решење? У чему је препрека?

На једном међународном сусрету књижевника у Швајцарској, након пада комунизма, сећам се писца који је нестрпљиво чекао да узме реч, да се исповеди о својој земљи бившег комунизма. Када је дошао његов ред, изненада је постао збуњен и потресен, а разлог је била вест из његове земље о студентским протестима који су се одвијали под загонетном паролом: „Доле народ!“ Увек се сетим овога кад год се зачују песимистички узвици о Балкану без будућности. Они се често понављају као онај студентски: „Доле Балканци!“ или „Нек иду дођавола Балканци, заједно са својим европским сновима!“ Био сам увек противник овакве врсте цинизма, који је и те како зачињен нацизмом, како би био упечатљивији. Ми смо овде због нечег другог. У првом реду, да учинимо доступном идеју о томе шта је, заправо, напредак човечанства, чији је неодвојиви део и наш, балкански напредак.

Наслеђе прошлости као да нам не да да изађемо из мржње и да се домогнемо будућности. Како можемо помоћи овим народима у решавању њихових конфликата? Зашто уметници и писци не служе као посредници?

Књижевност може томе допринети, али је неопходно разумевање ствари. Тај проблем, колико је сложен, толико је и једноставан. Косово насељава већински народ који се назива „албански народ“. Познато је да се на нашој планети места, земље, градови, не одређују ни по дрвећу, ни по срнама, већ по људима. Укратко, земља и људи на њој - иду заједно. Косово насељавају пре свега Албанци, и стога се оно сматра албанским. Постоји визија која се овоме супротставља. Према њој, Косово је српско, независно од чињенице да тамо живе углавном Албанци. У овом нескладу је извор свега. Постојало је време када је такав несклад био дозвољен, али оно припада колонијалистичкој епохи и оно је заувек нестало. Косово је било колонија, последњи апсурд у Европи. Због тога се и Европа умешала са закашњењем, али сурово, ради нормализације стања..

Да се вратим нескладу: земља – људи. За то је утрошено много енергије, а у томе су Балканци мајстори. Он почиње питањем: ко је раније дошао на Балкан? (Другим речима, онај ко је први дошао сматра се законитим власником земље, а други нека иде где год хоће!) Што се тиче аргумената, истицано је да је Косово колевка Србије, као и сећање на Косовску битку из 1389. Земља на којој је вођена једна битка, макар она била фатална по један народ, не може одредити, чак ни делимично, његову “колевку”. Уколико погледамо историју Европе, највеће битке су обично вођене на туђим територијама. У таквим случајевима би свет, а нарочито Европа, имао толико колевки да би настао хаос који не би било лако размрсити. Поред тога, чувени бој на Косову није оно што се учи у једном делу школа на Балкану. Његова суштина је измењена како би се прилагодила данашњој политици. Измењени су, на пример, учесници алијанси, затим ко је против кога ратовао, што је основа сваког рата, и тако редом.

Мотив истеривања једног народа, пројектован од давнина, а који никад није осуђен, разголићен је, и скандалозно подупрт и том битком, у време када се требало догодити супротно: битка из 1389. године могла је бити основа историјског пријатељства.

Господине Кадаре, кажу да сте се слагали са кажњавањем Србије?

Јесам. И данас имам исти став. Знаш да вам ове речи могу зазвучати нељудски, нарочито када их изговара писац, али пре него што изведете закључак, саслушајте ме до краја. Кажњавање Србије је било драма и тако сам је схватао од самог почетка. Давао сам интервју уживо за албанску телевизију из Париза, тачно у време када је започело бомбардовање. Тај интервју се дакле лако може пронаћи и проверити његова аутентичност. Током интервјуа, новинарка је изненада заћутала, а онда узвикнула: „Ах,

управо смо добили вест да су у Србији пале прве бомбе...!“ И тада ме упитала: „Шта је ваш први коментар?“ Рекао сам : „Ово ме веома растужује, надао сам се да ће бити другачије.“

То је био мој први осећај, и не само мој. У Албанији, а верујем ни на Косову, није било ниједног знака тријумфализма због бомбардовања. Људи су били узнемирени, што је сасвим логично. Биће разарања, биће погинулих, без сумње. Првенствено Срба, али и Албанаца. Међу њима, жена и деце. И то на обе стране, што се управо и догодило. Исто питање су ми постављали новинари током тих дана који се не заборављају. Моје образложење је било: бомбардовање као казна било је нешто веома тужно. Није било лако једном писцу да подржи бомбардовање. Тим пре што сам тако нешто изјављивао прво у Паризу, а затим и у Стразбуру. Али се моје уверење није мењало. Јер се пред нама одвијало нешто уистину окрутно - бомбардовање из ваздуха. Али овако екстремна, окрутна акција се одвијала како би се обуставило нешто још екстремније и окрутније: масакр једног народа! Тако је оцењено оно што се дешавало на Косову. Због трагичних околности ово је био једини начин да се заустави зло. Историја човечанства је веома ретко била у прилици да се суочи са тако неизбежним и неопходним бомбардовањем. Али, у историји човечанства никада није било неопходног масакра. Стога, због одсуства било каквог другачијег решења, с болом је одобрена употреба бомби. Ово је било моје образложење.

Мислите да су балкански народи извукли поуке из вековних неспоразума, сукоба и конфликта?

Народи можда и јесу али за елите нисам сигуран. Нарочито оне политичке. Њихова такозвана еманципација је исувише спора, плитка и често лажна. Неки од њих могу променити стил изражавања, али суштину никако. Дубоки неспоразуми захтевају озбиљна решења, а не само она којима се испирају уста. Питање које се данас поставља пред Србију је: да ли она признаје Албанце као комшије? Ако признаје, нека одмах потпише признање. Уколико не признаје, нека предложи своје решење. Српско Косово? Али, Косово је, као што сам рекао, насељено Албанцима. Што се тиче земље, она припада планети. Што се тиче сећања, оно је српско–албанско. Поставља се једноставно питање: шта српско решење предвиђа да ће се десити са Албанцима? Да постану Срби? Да побегну? Да буду протерани? Ево, дакле, вратили смо се почетку и бомбама. Убеђен сам да је одустајање од опсесије Косовом присутно у српском друштву. Ово је изузетно позитивна ствар. И иде само у прилог Србији. Јер, време је за замену идеја. Раније је у једном делу Балкана употребљаван израз: ослобођење Косова од Србије. Није ни чудо да се сада помиње ослобођење Србије од Косова. Од брига које изазива, од препрека, од гнева, од нарушеног сна. Изван сваке сумње је да би неоклевајуће признање Косова било позитивно. Чак, било би боље да је Србија била прва држава која је учинила тако

нешто!

Имате ли за т у тезу неки сличан пример у свету?

Можете се смејати, али ја сам озбиљан. Подсетићу вас на догађај од пре неколико година, који није изазвао много пажње, али је изузетан. Португалија, бивши владар Источног Тимора, на нимало идиличан начин се растала од њега. И поред тога, након проглашења независности Тимора, када се овај други суочио са драматичним унутрашњим проблемима, Португалија је била прва, и једина, која је, упркос презиру света, позвала на узбуну. Целокупно португалско друштво је на сва звона звонило да свет помогне његову бившу колонију. Португалија је ово учинила осећајући моралну одговорност за државу којом је некада владала. Поређења су обично погрешна. Две балканске државе, стара - Србија, и нова - Косово, могу се лакше споразумети, макар и због чињенице да, док Португалију и Источни Тимор, раздвајају хиљаде километара, Србију од Косова не дели више од неколико корака. Поред тога, обе припадају истом, европском континенту.

Да се вратимо на питање, шта мислите који су могући изласци из овако замршене ситуације?

Признавање истине. На крају миленијума се на Балкану одиграла драма. Када се једна драма заврши, како се она не би поновила, одмах по спуштању завесе се мора увидети чињенично стање. То подразумева првенствено осуду кривице. Процес кулминира разматрањем савести, што ће рећи њеним прихватањем, након чега следи покајање. У случају последњег балканског конфликта, процес је, нажалост, прекинут на пола. Кривац је кажњен бомбама, али у суштини, савест кривца, можемо рећи да није ни додирнута.

Која је кривица обеју страна у овом конфликту? Кривица Срба? Кривица Албанаца?

Мени није уопште тешко разговарати о грешкама и кривици Албанаца. У свести Албанаца, у штампи, у издањима, у мојим књигама, укључујући и ову посљедњу, говорило се толико о томе да је могуће створити утисак да су грешке једно од мајсторстава које је

Албанцима иманентно. У случају Косова дужни смо бити нарочито озбиљни. Догодио се велики судар, не између албанске и српске државе, већ судар ове последње са Албанцима на Косову, дакле са скоро трећином целокупног албанског народа. То је специфичност овог рата: једна држава против становништва, или ако хоћете становништво против једне државе.

И све ово се не може подвести под неколико уравнотежених фраза типа: обе стране су починиле злочине. Оваква симетрија не сакрива само посредни расизам који вређа обе стране: шта се може друго очекивати од једног балканског (да не кажем племенског), кркљанца? Балканска драма заслужује једну дубоку анализу и то ни у ком случају да би се понизио неки од народа, већ напротив, из поштовања према свима, укључујући, наравно, и српски народ. Правда значи, пре свега, пропорцију, кривице, напада, осветничког противнапада и тако редом. Свака страна мора одговорати за своје злочине. Ви мислите да имам неки разлог због чега бих жалио за злочинцима из мог народа? Рећи ћу вам управо супротно: то су они који су највише допринели уништавању земље којој припадам, културе, језика на коме пишем. Дошао сам овим до суштине проблема: истрага против свакога, за све.

Убеђена сам да веома добро разумете осетљивост српског народа према културним споменицима на Косову. И очај који је изазван њиховим паљењем.

Потпуно разумем и оправдавам га. Говорите о спаљеним српским црквама током 2004. године. То је био монструозни чин. Међутим, пре него што је то био антисрпски чин, то је био антиалбански чин. И најтежи ударац који је задат слободном Косову. То је био покушај удаљавања Косова од Европе и свих западних савезника. Да одјекне Милошевићева теза да Албанци са Косова не воде борбу за слободу, већ рат из верских убеђења. Да се код Европљана изазове осећај кајања за интервенцију на Косову. Од првог тренутка сам осуђивао овај варварски чин. Било је логично да огромна већина албанског народа осуди овај чин, и то се, уистину, и догодило. Влада Косова се извинила међународној јавности и одмах је донета одлука о обнављању спаљених цркава.

На моје велико изненађење, нисам чуо да се спровела истрага о овим неочекиваним паљењима. Истрага и привођење починилаца били би изузетно важни. Албанска страна је посумњала да се ради о великој провокацији. Историја нам нуди многе примере провокација које су изазване паљењем храмова.

Не мању буку је изазвао случај трговине људским органима.

О овом случају је покренута истрага, али она није докрајчена. Сигуран сам да нормалним Албанцима не би сметало када би се ухватили и осудили неки фанатици који су палили цркве, или неки садисти или психопате, који се баве трговином органима. Као и у сваком другом народу, тако и међу Албанцима, има провокатора, довољно је да се само присетимо убица двају америчких пилота у Франкфурту. Да ли се може замислити да би Албанци били сагласни са албанским злочинцем који је убио двојицу савезничких војника из редова оних који су помагали Косову?! Међутим, истрага и осуда злочина се не може одвијати изван потпуне визије драме. Свет је био ужаснут због 800 албанске деце испод пет година којима је, током конфликта, ножем одузет живот. Подаци који су о томе објављени у енглеској и француској штампи не потичу од неког Албанца, већ од српског новинара Мирослава Филиповића. Нећу помињати хиљаде случајева силовања, остале ужасе.

Процес се мора спровести против свих, за све.

Мисионарство и луди снови

Ми се тешко одвајамо од неких лудих снова, од неких смешних мисионарстава. Нама је веома тешко да разумемо да не постоје мисионарски народи на Балкану. Јер грчко мисионарство, које још увек заговара ослобађање Константинопоља, данас је смешно као и оно српско, које нагиње релацији Београд – Токио. Исто толико, ако не и смешније, јесте албанско мисионарство о заштити марксизма-лењинизма у планетарним оквирима.

На Балкану који се смањило, данас, након самоповлачења Словеније и Хрватске постоје три народа који се још држе и који су уистину неизбежни: Грци, Албанци, Словени. То су три цивилизације, три културе, три језика. Балкан се не може замислити без човека који припада његовом балканском контексту. Потиснути вековима у ову европску област, опстанак било кога од њих је условљен другима. У сложеним случајевима, вољно или невољно, приморани смо да се договарамо.

Чини вам се мрачном ова визија? Мислим да оно што смо преживели у најновије време, није било ништа мање страшно. Да бисмо се вратили једној визији која улива више наде,

мора се рећи да је на Балкану, ипак, кроз историју била успостављена равнотежа. Данас, у условима постојања Европске уније, татора кога смо сви прихватили, ова равнотежа је вишеструко осигурана. Да се вратим на тројку балканске равнотеже: Грци, Словени, Албанци - верујем да се слажете са мном када кажем да ниједан од ова три народа, ни из једног разлога и ни у којој околности, не може да се издвоји из проблематичног полуострва. Све је у томе да се ово схвати. Дакле, поставља се просто питање: да ли се ово схвата? Врло је лако рећи: да! Међутим, теже је упустити се дубље и тамо потражити корене зла, и то не да би се опет пробудили разлози злопамћености из прошлости, већ да би се то корење сасекло.

Корени зла

Постоји једна доктрина на Балкану, један меморандум из 1938. године, којим се отворено захтева прогон једног од ова три народа са полуострва. Овај меморандум је сачинио један познати академик који се зове Васа Чубриловић, а наслов је Истеривање Албанаца. У овом програму, уз идеју да живот српског народа никада неће бити сигуран поред Албанаца на Балкану, као једино решење представља се истеривање ових последњих. Ово истеривање је требало да започне од Албанаца са Косова. Прошло је много година откад сам прочитао овај меморандум. Не знам да је икада био осуђиван у Краљевини Југославији и касније у комунистичкој Југославији. Један неосуђени злочиначки пројекат је много опаснији од једне тајне терористичке организације! Године 1999, дакле 60 година касније, цели свет је био сведок отелотворења овог пројекта: „истеривање Албанаца“, што је био и разлог за кажњавање Југославије.

Осуда корена зла је обавезна за све. Уколико би се открила нека слична доктрина у мојој земљи, јавно бих признао не само стид за њено неосуђивање, већ и стид за кашњење те осуде.

Дивљење српској књижевности

У једном интервјуу сте говорили како се дивите грчкој античкој књижевности. На питање да ли бисте могли написати слично и о српској књижевности, одговорили сте позитивно. Чак сте додали да бисте то сматрали савршенством своје стваралачке савести. Да ли сте остали при том ставу?

Јесам у потпуности. Можда ће овакав одговор изазвати код одређених кругова неповерење и подсмех, али, и поред тога, понављам овакав свој став. Надам се да ће се у овом делу Европе прихватити европска цивилизација. А тада ни ваше питање, ни мој одговор, неће звучати изненађујуће.

Киш, Драшковић и Павић

Имали сте прилику да се упознате са писцима из бивше Југославије. Са њима сте разговарали и размењивали мишљења. Шта нам можете рећи о томе?

Колико се може видети, писци, такође, нису анђели. Није искључено да у врућим областима као што је наше полуострво, они, такође, понекад могу изгубити оријентацију. Наглашавам реч понекад. Дакле, реч је о привременом губитку основне оријентације. Није ми било тешко сусрети се са југословенским писцима, чак смо развили пријатељства, као са Данилом Кишом. Спријатељили смо се још 1984. године током једног међународног форума књижевника. Тито је већ био умро, а Енвер Хоџа је још увек био жив. У међувремену, албанско–југословенско непријатељство је увелико цветало. То нам, ипак, није сметало да се спријатељимо толико да је током једног излета бродом, један колега рекао да не може да верује да су један албански и један југословенски писац провели сате, не само разговарајући као два пријатеља, него и збијајући шале.

Други писац са којим сам размењивао мишљења, али са којим се нисам срео, био је Вук Драшковић. Могу рећи да онолико колико сам се са Кишом разумевао у свему, толико се са Драшковићем нисам ни у чему. Једно његово отворено писмо из 1987. године, објављено у париским новинама *Le monde diplomatique*, представљало је отварање петнаестогодишње полемике између нас која можда ни данас није окончана. Драшковић ме искрено саветовао да одустанем од својих ставова везаних за питање Косова, да једноставно одустанем од „насилника, побуњеника, од оних који угрожавају мир, који уништавају културу, од Пушкинових убица“... Мој одговор није представљао модел елганције, и био је у потпуној супротности са његовим мишљењем. На крају, наша се кореспонденција окончала надом да ће Европа поверовати једном. Уистину, то се и догодило.

Неопредељени писац био је Милорад Павић. Њега сам сусрео неколико пута, али је он врло мало говорио и стога је било изузетно тешко разумети његова становишта. У себи сам прво мислио да реалисти попут њега, иначе, мало причају. Након тога сам помислио

Ослобођење Србије од Косова

Пише: Исмаил Кадаре
петак, 25 мај 2012 11:04

да, можда, није желео да разговара са мном због моје етничке припадности. Када нас је један немачки колега, на крају, представио, он је само изговорио: „Ја вас познајем”. Али и ово сте могли прихватити по сопственој жељи, као добро или као лоше. Једном речју, био је то савршен пример неопредељености!

Бранка Богавац